

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

УДК 373.5.091.33-028.22:94(477)+821.161.2(092):004.9

Оксана Кравченко,
Тамара Бакка,
Ніна Загребельна
м. Київ

ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНИЙ ТА ІСТОРИКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ П. КУЛІША: ФОРМУВАННЯ МЕДІАОСВІТНИМИ ЗАСОБАМИ

У статті описано особливості формування базових основ медіаграмотності здобувачів освіти в закладах середньої загальної освіти у процесі вивчення історії України. Зокрема, показано можливість використання медіаосвітніх елементів у процесі вивчення портрета Пантелеймона Куліша.

Ключові слова: медіаосвіта, медіаграмотність, історична персоналія, портрет, відеоджерела, телеекскурсія, Пантелеймон Куліш.

На сучасному етапі в Україні гостро постало питання медіаосвіти, адже саме від якості отриманої інформації і залежить наше майбутнє, в тому числі і майбутнє нашої держави.

Сучасному вчителю необхідні гнучкість і нестандартність мислення, вміння адаптуватися до швидких змін умов життя, які висувають нові вимоги до професійної компетентності вчителя.

Медіаосвіта – частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій¹.

Розростається інформаційно-комунікативний простір сучасного світу підсилює роль і значення вивчення історії, так як історія, заснована на фактах і об'єктивних оцінках, являє збірну картину соціально-економічного, політичного, морального досвіду людей. Вона служить джерелом уявлень про людину, його взаємодії з природою, про суспільне існування. Вибудовуючи ці уявлення у відповідності із загальною лінією часу, руху та розвитку, предмет «Історія України» становить стрижень гуманітарної освіти.

Вивчення історії України передбачає співвіднесення минулого і сьогодення. При цьому виникають ситуації діалогу часів,

культур, способу мислення, мотивів поведінки, морально-етичних систем. Перед нашим суспільством сьогодні з особливою гостротою постало питання про те, що таке людина як «цінність» історичного розвитку і це знайшло вираження в гуманізації освіти. Пошуки шляхів вивчення людини і як об'єкта, і як суб'єкта історії України вимагають переосмислення методологічних позицій у відборі змісту, більш глибокого співвіднесення його з психологічними можливостями учнів, застосування ефективних методичних прийомів, засобів і організаційних форм навчання.

Курс історії України містить десятки імен видатних державних і політичних лідерів, громадських діячів, талановитих полководців, вчених і діячів культури.

Знання про історичні особистості будуть засвоюватися учнями більш глибоко і осмислено, а інтерес до історії підвищиться, якщо:

- ✓ формування знань про історичні особистості буде здійснюватися поетапно з позицій різноманітних підходів;
- ✓ при здійсненні відбору змісту провідної буде ідея єдності розкриття особистості як об'єкта, так і суб'єкта історії, а на перше місце буде висуватися характеристика діяльності особистості в переломні моменти історичного розвитку, коли вона виявляється в умовах вибору;
- ✓ використовувані прийоми і засоби, проблемно-пошукові завдання будуть націлювати здобувачів освіти на розуміння альтернативності і варіативності історичного процесу, сприяти їх моральному вихованню².

Формування знань про історичну особу не може бути відірване від розвитку оціночних суджень учнів, тому тут важливо дотримуватися принципу єдності знань і оціночних суджень про історичну особу.

Сьогодні ніхто не сумнівається в необхідності вивчати не тільки масові рухи та закономірності історичного процесу, а й діяльність конкретних людей, їх спосіб мислення, особливості виховання, її ідеали і заботи. Усі розуміють, що важливо говорити на уроках про індивідуальні риси історичних діячів. Актуальність теми визначається тим, що історія саме в шкільному віці краще засвоюється через «людську» її сторону, через долі конкретних людей.

Показ того, як жили окремі особистості, як впливали на хід подій всієї історії, запам'ятовується і засвоюється учнями з великим бажанням, краще ніж оперування подіями, процесами поза впливу на них яскравих особистостей. Однією з таких яскравих особистостей був український письменник, фольклорист, етнограф, мовознавець, перекладач – Пантелеймон Куліш.

Необхідно дотримуватися ряду вимог при роботі з історичною персоналією:

- ✓ через індивідуальні образи людей, характеристики історичних особистостей необхідно створювати образ часу, образ

епохи, виділяючи в кожній особистості щось особливе, що робить її типовою для свого часу;

- ✓ при формуванні знань про історичні особистості на перший план необхідно висувати момент здійснення особистістю вибору, який став доленосним для історії народу та країни; через момент вибору показувати особистість у дії, характеризувати моральні риси вчинку, досягаючи тим самим єдності в розкритті образу, дії та оцінки;

- ✓ у процесі формування знань про особистості посилити їх морально-психологічний аспект;

- ✓ формування знань про історичні персоналії здійснювати на основі альтернативної подачі матеріалу, показуючи діяча з різних точок зору;

- ✓ диференціювати зміст знань про історичні особистості в залежності від значення, місця і ролі даної особистості в історичному процесі;

- ✓ відібрати систему емоційно-образних прийомів і засобів, творчих і пошукових, завдань, які сприяють формуванню не тільки усвідомлених і глибоких знань, а й виробленню у них власних суджень.

Сучасний урок – це поєднання традиційних технологій та нових інформаційних джерел, які передбачають використання відеоматеріалів, ресурсів мережі Інтернет.

Не дарма існує прислів'я «Краще один раз побачити, ніж сто разів почути». Раніше вчитель просто на словах або за допомогою крейди розповідав учням будь-яку тему уроку. Навіть, якщо і є ілюстрації в підручнику, то вони невеликого розміру, нечіткі або представлені не в повній мірі. Можливості сучасного світу дозволяють нам використовувати різноманітні джерела інформації.

Одним із важливих засобів навчання є наочність. На основі безпосереднього сприйняття предметів або з допомогою зображень у процесі навчання в учнів формуються образні уявлення та поняття про історичне минуле і про її творців – історичних діячів.

У шкільній практиці найчастіше використовуються образотворчі і умовно-графічні засоби наочності. Портрет відноситься до образотворчих.

Портрет – це твір образотворчого мистецтва, що містить зображення певної людини або групи певних людей (живописі, скульптурі, графіці або фотографії). При розгляді персоналії Пантелеймона Куліша можна використовувати його портрети створені Тарасом Шевченком (1843-1847).

При роботі з портретом Куліша важливо дотримуватися ряду правил.

1. Нерідко виникає необхідність розкрити внутрішній світ історичного діяча, охарактеризувати його думки, переживання, пояснити його погляди, переконання. Для цього використовують-

ся переважно інтимний реалістичний портрет, який більш виразно передає внутрішні, духовні риси людини.

2. Для характеристики суспільного становища або історичних заслуг особистості використовується парадний портрет, що опукло відтворює парадну обстановку, одяг, атрибути влади особистості і тим підкреслює його суспільне становище.

3. Коли необхідно показати видатну особистість у колі її соратників або, навпаки, підкреслити соціально-політичний конфлікт, головними учасниками якого є досліджувані історичні діячі, використовуються груповий портрет.

4. Участь історичних діячів у конкретних подіях минулого найкраще сприймається за допомогою композиційних картин, у яких особистістю показана в дії й у тісному зв'язку з конкретною історичною обстановкою. Тому в даних випадках переважно використовуються не портрети, а композиційні картини³.

Також портрет Пантелеймона Куліша можна використовувати для створення ігрових ситуацій на уроці, наприклад під час вивчення теми «Кирило-Мефодіївське братство».

Зокрема, можливим є проведення на кількох уроках конкурсу «Чи знаєш ти історичних діячів?». Завдання першого варіанту: впізнати історичного діяча по портрету без підпису і розповісти про його діяльність.

Завдання другого варіанту: по портретах двох історичних діячів (без підпису) визначити, кому з них належить висловлювання, взятє з підручника.

Завдання третього варіанту: на основі фрагменту художнього тексту визначити, про якого діяча йде мова, розказати про його роль в історії, знайти портрет серед завчасно підготовлених.

Вивчення життя і діяльності історичних осіб засобами образотворчого мистецтва передбачає використання на уроках не лише портретів, але й сюжетних картин.

Застосування інформаційних технологій на уроках історії повинне розвивати пізнавальні інтереси та здібності учнів, що мотивуватиме їх до здобуття сталих і міцних знань. Використання комп'ютера дозволяє представити учням навчальний історичний матеріал у найбільш компактному та зручному для сприйняття, економному за часом вигляді (у вигляді графіків, таблиць, екранних картинок, історичних карт, мультимедійних презентацій, фрагментів документальних та художніх фільмів). Для того щоб учень по-справжньому включився в роботу на уроці, потрібно, щоб завдання, які ставляться перед ним під час навчальної діяльності, були не тільки зрозумілі та цікаві, але і знайшли відгук у його переживаннях. Використання під час уроків відеофрагментів дає можливість учням наочно побачити ту чи іншу подію, відчути свою причетність, зануритись в епоху, наочно уявити те, як відбуваються події. Тому, відео фрагменти сприяють збільшенню мотивації учнів під час вивчення історії.

Використання відеоматеріалів у процесі навчання історії практикується останнім часом багатьма вчителями, адже зараз на YouTube можна знайти відео майже для будь-якого уроку. Уміле використання відеоджерел підвищує зацікавленість учнів історією України, сприяє глибшому ознайомленню з окремими її сторінками та її творцями. Невеликий фрагмент фільму найбільшою мірою сприяє візуалізації пізнавального процесу. Багатовимірний рухома фігура та відео сюжет можуть стати в нагоді там, де не допомагає нерухома таблиця або ілюстрація. Але потрібно пам'ятати, що відеофільми створюються людьми, які далеко від викладання історії, тому відеоджерела мають відповідати певним критеріям:

- 1) відповідність джерел шкільній програмі з історії;
- 2) інформаційна насиченість відео фрагментів;
- 3) естетика виконання⁴.

Відеоматеріали, що часто використовуються на уроках історії, є телевізійні передачі про окремі історичні події чи проблеми. На початку перегляду фрагмента учнів необхідно зацікавити, поставивши проблемне питання. Програма «Велич Особистостей» 43 серія про Пантелеймона Куліша канал Телеканал Культура, Історична правда з Вахтангом Кіпіані: Феномен Кирило-Мефодіївського товариства телеканал Zik, науково-пізнавальна програма Невідома Україна «Кирило-Мефодіївці», де серед членів товариства розглядається постать Пантелеймона Куліша.

До відеоматеріалів, які використовуються вчителями на уроках історії слід віднести телеекскурсії в музеї, на виставки, до меморіальних історичних пам'ятників. Цей вид відеоматеріалів допомагає реконструювати історичну реальність.

Актуальною буде телеекскурсія в історико-меморіальний музей-заповідник П. Куліша «Ганнина Пустинь»⁵. На Чернігівщині, під Борзною, маленький хутір Мотронівка, де знаходиться Обласний історико-меморіальний музей-заповідник П. Куліша «Ганнина Пустинь». Тут вічним сном спочивають подвижники України – Олександра Білозерська, відома українська письменниця (літературний псевдонім Ганна Барвінок) та її брат – Василь Білозерський, культурний діяч і видавець журналу «Основа», та Пантелеймон Куліш – письменник, поет, драматург, публіцист, автор історичного роману «Чорна Рада».

На базі комплексу пам'яток природи, історії, археології та пам'ятних місць, пов'язаних з життям і діяльністю відомих діячів національної культури, у 2002 році був створений музей.

Колекція музею нараховує по над 3 тисячі музейних предметів. На території музею-заповідника знаходиться відбудована хата родини Білозерських, у якій народилася Ганна Барвінок, хата Куліша, каплиця святого Пантелеймона – цілителя, біля якої проводяться всі урочистості, які відбуваються у музеї.

На березі ставка відтворена альтанка, в якій любили відпочивати Куліші, Леонід Глібов, Марко Вовчок, Тарас Шевченко та Іван Пулюй. Усі відвідувачі музею мають можливість не лише побувати у родовому маєтку родини Кулішів, а й віддати пошану видатним українським діячам культури.

Таким чином, усе вищезазначене свідчить про те, що використання медіаосвітніх засобів та прийомів на уроках історії в середній школі дає можливість на якісно новому рівні вивчати предмет, розвиває навички критичного мислення і спонукає учнів до осмисленого вивчення подій минулого⁶. Вони стимулюють інтерес до предмета, що у свою чергу дозволяє підвищити ефективність навчального процесу.

Примітки:

1. Медіакультура особистості: соціально-психологічний підхід: навч.-метод. посібник / за ред. Л.А. Найдьоновой, О.Т. Баришпольця. Київ: Міленіум, 2010. С. 19.
2. Пометун О.І., Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006. С. 171.
3. Портрет // Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/Portret>
4. Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін: посібник для вчителя / за ред. В. Іванова, О. Волошенюк, О. Мокрогуза, Т. Бакка. Київ: Центр вільної преси, Академія української преси, 2016. С. 31.
5. Обласний історико-меморіальний музей-заповідник П. Куліша «Ганнина Пустинь». Режим доступу: <http://museum.cult.gov.ua/oblasnyj-istoryko-memorialnyj-muzej-zapovidnyk-p-kulisha-hannyna-pustyn/>
6. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / ред.-упор. В.Ф. Іванов, О.В. Волошенюк; за наук. ред. В.В. Різуна. Київ: Центр вільної преси, 2012. С. 352 .

The article describes the peculiarities of the formation of the basic foundations of medialiteracy of applicants for education in institutions of secondary education in the process of studying the history of Ukraine. In particular, the possibilities of using media-educational elements in the process of studying the figure of Panteleimon Kulish are shown.

Key words: mediaeducation, medialiteracy, historical personality, portrait, videosources, Panteleimon Kulish.

Отримано: 10.06.2019